

Vinterturismens byggnadsverk

Åres byggnadshistoria från det första
skidhotellet till dagens skidortsindustri

Av Veronica Olofsson

2006-02-21
Jamtli's hörsal

INTERREG IIIA
SVERIGE - NORGE

Vinterturismens byggnadsverk

Tisdagen den 21 februari höll Byggnadsantikvarie Veronica Olofsson ett föredrag om Åres byggnads-historia från det första skidhotellet till dagens skidortsindustri.

Åre

Fritid och turism kan ses som ett resultat av det industriella genombrottet i Sverige under slutet av 1800-talet. Samhället och livsvillkoren förändrades i snabb takt. Under ca 100 år övergick Sverige från att ha varit ett jordbruksland med största delen av befolkningen boende på landsbygden till att bli ett industrialiserat land med största delen av befolkningen boende i städer eller i tätorter. Arbete och fritid delades upp och behovet av att tillbringa ledig tid på annan plats än där man arbetade växte fram. Jämtland kom på många sätt att stå för "något annat" än det man var van vid, såsom avkoppling, rekreation, ren och frisk luft, nya miljöer.

En förutsättning för turismen i Jämtland var fungerande kommunikationer.

- Under 1870-1880-talet fanns ångbåtstrafik på de större sjöarna, men *vattenvägarna* blev aldrig någon större framgång.
- *Järnvägens* framdraganing framhålls ofta som den viktigaste företeelsen för turismen i Jämtland. 1873 togs beslut om den norrländska/jämtländska tvärbanan som skulle dras från TorpsHAMMAR i Medelpad till Norska gränsen. 1882 kunde tvärbanan invigas. I och med järnvägen kunde människor med tåg ta sig från Stockholm/Sundsvall till Trondheim via Jämtland. Östersunds betydelse ökade kraftigt och jämtlandsfjällen blev tillgängliga på ett helt nytt sätt. Pensionat, hotell och sanatorier uppfördes utmed järnvägen.
- *Landsvägen* fick under 1800-talet stå tillbaka för satsningar på järnväg och sjöväg, men blev allt viktigare för turismen i och med ökningen av bilar och bussar. Efter andra världskriget blev vägarna allt viktigare kommunikationsleden för turisterna.

Fram till för ungefär 120 år sedan var Åredalen en storslagen jordbruksbygd där man levde på jordbruk. Före järnvägens dragning fanns inget samhälle med namnet Åre, utan byarna Lien, Totten och Mörviken med sammanlagt 7 fjälljordbruk och den gamla kyrkan nedanför Totten.

Järnvägsstationen

Så kom järnvägen. Det fanns planer på att dra järnvägen norr om Åreskutan, förbi länets största arbetsplats gruvsamhället Huså. Att järnvägen trots allt kom att dras förbi Åre kom att få stor betydelse för turismen. Stationsbyggnaden skilde sig

från den omgivande bebyggelsen genom sin ljusa träfasad med mörka listverk. Stationshusen var ofta moderna byggnader och fungerade ofta som arkitekturförebilder på landsbygden. Året efter järnvägens invigning, 1883, fick stationsinspektören i Åre tillstånd att servera mat i 3:e klass-väntsalen. Fem år senare, 1888, uppförde stationsinspektören en fristående restaurangbyggnad intill stationsbyggnaden, "Åre järnvägsrestaurant" med 70 platser. Restaurangbyggnaden anslöt till järnvägsstationens utseende i panel och listverk.

Turisterna lät vänta i Åre. Under de första åren efter järnvägens framdragnings var den största tillströmningen av turister främst till det närbelägna Mörsil med sina sanatorier och hälsosamma luft.

De första hotellen

Först 1895, 13 år efter att järnvägen dragits fram, byggdes det första hotellet i Åre. Hotell Åreskutan var ett trevånings trähus med liggande panel och en arkitektur med inspiration från amerikansk panelarkitektur och schweizerstil. Hotellets exteriör var imponerande i jämförelse med en omgivande bebyggelsen.

1899 uppfördes en societetspaviljong intill hotellbyggnaden, en tvåvånings träbyggnad med valmat sadeltak, frontespis och glasveranda. Paviljongen påminde om jaktvillan Medstugan. Möjligen var det samma byggmästare.

Både hotell och paviljong byggdes om 1917-1918 och 1928. Vid den senare ombyggnaden sammanbyggdes paviljongen med hotellet och anläggningen bytte namn till Hotell Åregården, idag Hotell Diplomat Åregården. Paviljong behöll dock sin villakarakter, men hotellbyggnaden byggdes om helt. Hotellet utskiljer sig idag lite från andra hotell i Åre genom sin strama herrgårdskarakter med höga spröjsade fönster och mansardtak. Idag är hotellet ett av Åre mest exklusiva.

Det ökade turistantalet i Åre bidrog till uppförandet av ännu ett hotell år 1897, Grand hotell, som var en byggnad i tre våningar med träarkitektur präglad av nystilar som nygotik och nyrenässans, men även schweizerstil. Grand hotell var ett 1:a klass-hotell.

Järnvägsrestaurangen fungerade som hotellrestaurang, men denna brann 1908. År 1909-10 uppfördes Grand hotells restaurang i två våningar med en putsad nedre våning och mörk träpanel på den övre. Byggnaden utmärks av två

breda utskjutande gavlar. Både Grand hotell och restaurangbyggnaden är idag kraftigt förändrade och heter numera Diplomat Ski Lodge.

Åreskutan var tidigt en av Jämtlands mest välkända attraktioner och marknadsfördes som landets lättåtkomligaste fjäll. Den första toppstugan uppfördes redan 1892 med Svenska TuristFöreningens medverkan. Åre turistbyrå startade sin verksamhet 1891 och namnet på deras första turistsatsning var "Turister och kurgäster i Åre klimatoriska kurort". Under 1890-talet ökade turisttillströmningen i Åre och under 1910-talet hade Åre skaffat sig ett tydligt försprång framför andra turistorter i Västjämtland. Hotellgästerna vid denna tid var främst borgerliga personer, såsom arkitekter, doktorer, kaptener och grosshandlare.

Det första Åreprojektet

Mellan 1906-1907 utarbetade ingenjör Carl Olof Rahm en utredning som fick stor betydelse för den fortsatta utvecklingen av Åre som centrum för vintersportturism i Sverige. Rahm hade tillbringat mycket tid i den fascinerande alpinorten Davos i Schweiz. Syftet med utredningen var att skapa en internationell turistort med vintersport, och Rahm tyckte att Åre hade mycket bra förutsättningar för detta vad gäller kommunikationer, läge, natur och klimat. Åreprojektet, som det kom att kallas, var en storslagen och kostnadskrävande turistsatsning med förslag om bland annat en bergbana längs med Åreskutan. Dessutom innehöll projektet en stadsplan av arkitekt Per Olof Hallman som innebar en total förändring av Åre.

Per Olof Hallman ritade under denna tid flera planer för olika stadsdelar i Stockholm, såsom Lärkstan och Gamla Enskede. Hans stadsplaner utmärks av de ofta var terränganpassade med blandade hustyper och slingrande gator. I Hallmans stadsplan för Åre fanns en bred allé upp till bergbanan och ett stadsliknade samhälle med fristående byggnader. Däröver planerades ett villasamhälle med ett större hotell. Vid östra platån planerades ett naturskönt parkområde med ett stort hotell, som skulle utgöra kärnan i området. Ungefär vid trädgränsen var ännu ett villasamhälle planerat, avsett för "hurtiga människor som ej frukta det höga och relativt kala läget". Nedanför stationen ner mot Åresjön planerades en sportpaviljong. I stadsplanen fanns även förslag på nya hotell, villor, kraftstation och vägar.

Bergbanan var en av de få anläggningar som förverkligades i Åreprojektet. Arbetet med bergbanan slutfördes 1910. Bergbanan skulle transportera människor dels till villor uppåt slutningen och dels till sportanläggningar vid Östra platån, men också vidare till kalvfjället och det där planerade villasamhället. Banan

sträcker sig från torget till Östra platån, den tänkta förlängningen blev aldrig av, men banan fick stor betydelse för Åres fortsatta utveckling. Bergbanans stationsbyggnader ritades av arkitekt Sigge Cronstedt och är brunfärgade träbyggnader i nationalromantisk stil i två våningar och vagnhall. Stationsbyggnaderna har moderniserats och byggts om ett flertal gånger. Intill banan på Östra platån uppfördes restaurang Fjällstugan, som 1915 kompletterades med en hotelldel, och bytte namn till Åre Fjällgård.

Samma år som bergbanan invigdes, var även tre pensionat färdiga. Pensionaten bestod av stora trävillor. Fresks pensionat, brann 1971. De övriga var Villa Solbränna, fungerar idag privatbostad. Pensionat Granen, utbyggt och idag Hotell Granen.

Intill bergbanan ligger en villa i typ med de villor som var tänkta i den planerade villastaden, Villa Jamtbo. Villan som är byggnadsminne har en mycket tidstypisk nationalromantisk arkitektur. Av det högt belägna villaområdet blev inte mycket, men redan innan Hallmans plan hade några mycket högt belägna villor/jaktvillor uppförts. En av dem står nu nere i samhället och fungerar som restaurang, Villa Tottebo. Ett annat exempel är sommarvillan Monte Totto, som var den första egentliga sutterängvillan i Åre.

Åre blir vintersportort

Förändringen av Åre från bondby till turistort skedde under en relativt kort tidsperiod. Fjälljordbruken och turistanläggningarna bedrevs sida vid sida. Traditionella jordbruksbyggnader blandades med byggnader av stadskaraktär.

Till en början var det främst sommarturism i Åre, men med bergbanan utvecklades Åre till en vintersportort. Under första årtiondena av 1900-talet var de vanligaste vintersporterna inte som idag utförsåkning, utan bob, kälkåkning, slädåkning och curling. Åre hade en prägel av lyx och modernitet.

År 1912 byggdes Nya Grand hotell, senare Sporthemmet och idag Sporthotellet. Hotellet ritades av arkitekt Per Benson och gavs en central placering nära bergbanans dalstation. Hotellet har en lätt svängd byggnadskropp i två våningar och vitmålad panel. Det höga mittpartiet i fyra våningar med brutet tak dominerar byggnaden. Hotellet var mycket större än tidigare hotell och kom att locka många utländska gäster. Byggnaden skilde sig från den omgivande bebyggelsen genom sin placering, storlek,

arkitektur och färgsättning och kom att dominera intrycket av Åre. Synligt på översiktbilder över Åre från tidigt 1920-tal.

Tiden kring första världskriget innebar en nedgång för turismen. Under mellankrigstiden ökade igen möjligheterna till rekreation i fjällvärlden. Kommunikationerna förbättrades och satsningarna på vintersporter och vinterturism fortsatte. Semester blev allt vanligare förekommande och första semesterlagen kom 1938. En naturlig och hälsosam livsstil med friluftsliv var de nya idealen. Det började anordnas skolresor till fjällvärlden och kunde på så sätt nå ut till bredare samhällsgrupper.

Under andra världskriget avstannade turismutvecklingen på nytt. Under 1950-1960-talet genomfördes nya semesterreformer och turism/resor blev något för alla. Flygplatsen på Frösön öppnades 1958 och därmed ökade tillgängligheten till Jämtland och fjällen ytterligare. Under 1960-talet anlades en tvåfilig europaväg genom Jämtland. I Åre bryter vägen samhället något högre än den tidigare landsvägen och delar samhället mitt itu.

Första skidliften

Vintersporten i Åre utvecklades och år 1935 bildades Åre slalomklubb. Fem år senare, 1940 invigdes den första skidliften i Åre, Lundsgårdsliften. Liftkuren finns fortfarande kvar nedanför E14. 1954 stod en linbana färdig mellan Östra platån och Mörvikshummeln.

Linbanan var en förutsättning för anordnandet av VM 1954, som kom att bli en milstolpe för utförsåkningen i Sverige.

En ny byggnadsplan för Åre samhälle upprättades 1937 och kom att ligga som grund för en kraftig utbyggnad av service och bostäder i Åre. Skolan byggdes ut, en domushall öppnades, en ny brandstation uppfördes och flera tidstypiska en- och flerfamiljshus byggdes. Jordbruket lades till stor del ner. Åres betydelse som samhälle ökade.

I Åre, liksom på andra rekreationsområden, uppfördes under mellankrigstiden sportstugor som en del av friluftstanken. I Åre kom de första stugorna att ges en ganska traditionell utformning och förläggas högt och lite avsidat. Under 1950-1960-talet gavs många fritidshus en mer modern och bungalowliknande utformning. Åre saknar dock några större områden med privata fritidshus.

Ur turistisk synpunkt blev det ett glapp mellan 1910-talets hotellbyggnad och 1960-talet. År 1969 byggdes Hotell Årevidden som var ett av de första handikappsanpassade anläggningarna. Hotellet ligger på höger sida vid infarten till Åre och heter idag Åre Continental Inn.

Det andra Åreprojektet

Under 1960-talet genomfördes två statliga utredningar om fritid och turism. I dessa fastslogs att behovet av fritidsanläggningar var stort och att stat och kommun hade ansvar för att detta togs med i samhällsplaneringen. Åre blev en pilotstudie för att visa hur en stor statlig turistsatsning kunde genomföras i fjällvärlden. "Det andra Åreprojektet" inleddes 1971 och dess syfte var att förbättra svenska folkets möjligheter att semestra i fjällvärlden och ge friluftsliv åt alla, samt att samtidigt bidra till utveckling av turistnäringen.

Liksom det första Åreprojektet var planerna storslagna, men resultatet blev relativt magert. Åre kabinbana blev det viktigaste resultatet och den stod klar 1975-76. Bygget av banan blev både tekniskt svårare och dyrare än vad man tänkt. Arkitekt till stationsbyggnaderna var Hans Jäderberg. Stationsbyggnaderna har en mycket medveten brutal betongarkitektur, en helt ny stil för Åre. Med kabinbanan blev Åreskutan en stor attraktion för sommarturismen samtidigt som hela fjället öppnades för utförsåkning. Åreprojektet sammanföll med Stenmarksepoken, vilket ökade intresset för utförsåkning. Under 1970-talet ökade antalet bäddar i Åredalen från 5000 till 13000! Ändå blev projektet kritiserat. Åreprojektet sågs av vissa som miljöförstöring och ett enormt slöseri med statens resurser.

Stuganläggningar uppfördes. Stugorna gavs en för Åre ny arkitektur, med gavelförlagda "joddlar"balkonger, vilken bröt helt mot omgivande byggnaders utformning. Korta och breda byggnader i timmerimitation, med ingången på baksidan, ståltrappor, skidförråd och balkonger, blev en vanlig byggnadstyp i Åre. Ofta två lägenheter i samma byggnad, men med separata ingångar.

Byggboom

Under 1980-talet blev det en byggboom i Åre. Hög levnadsstandard och bilismens totala genomslag bidrog till ett omvälvande årtionde för Åre. Det byggdes stora, höga bostadsrättshus, andelshotell och lägenhetshotell, restauranger etc. Dock inga nya traditionella hotell, utan mest andelsboende. Åre fick en mycket exklusiv prägel. Närheten till backen och nöjeslivet var viktiga lokaliseringfaktorer. De nya anläggningarna som uppfördes under 1980-talet, såsom Nya

Lundsgården, för storleksmässigt tankarna till större skidorter i Alperna.

Även centralt byggdes det nytt turistiskt boende. Man enades om att nybyggnader i centrala delen skulle präglas av nationalromantik, såsom de tidiga hotellbyggnaderna. Detta kan te sig på olika vis, Bysshuset i betong. Liengården är ett annat exempel på en byggnad som tagit inspiration från sekelskiftets stil. Men inte allt byggdes i en sekelskiftesstil.

Bostadsrättsföreningen Torpet höga byggnader uppfördes under början av 1990-talet och har getts en tidstypisk, postmodernistisk arkitektur. Dessa enorma nybyggnader med placeringar utanför Åres centrala delar, förändrade landskapet i Åre. Närheten till lift var nu viktigare än närheten till tåg. Även torget i Åre byggdes det under 1980-talet, butikshus och bostadsrättshus, i ett försök att visa torget som Åres verkliga centrum.

1990-talet präglades av ekonomisk nedgång, vilket blev tydligt i Åre. Men sedan några år tillbaka byggs det åter i Åre. Bostadsrätterna ligger prismässigt ofta högre än nyproduktion i Stockholms innerstad. Lägenheterna har ofta någon slags eldstad. Det ska även finnas förvaringsutrymmen och så ska bostäderna ligga nära liften och helst i backen.

Dagens byggande

En del av de byggnader som uppförs idag är sobra, enkla men mycket exklusiva hus som smälter in väl i landskapet, exempelvis Skyline. Skyline är ritade med nationalromantiken som inspirationskälla, men med ett modernt uttryck och i naturliga material som trä, puts, glas och torv. Alla lägenheter har eldstad och bastu, vissa även relaxavdelning.

Nu inför det stundande VM 2007 byggs det särskilt mycket. Arbetet med ett nytt målområde har nyligen slutförts, där trafiken leds genom en ny vägtunnel under skidbackens nederdel. Ett nytt stationsområde håller på att skapas. Nedanför Hotell Åregården och intill den gamla järnvägsstationen uppförs just nu ett nytt och mycket större resecentrum, en byggnad med rundat tak. Stationshuset beräknas

vara klart till hösten 2006. En bro byggs över järnvägsspåren så att resecentrum knyts samman med Holiday Club, som öppnade 2004. Holiday Club har både andelslägenheter och hotellrum. Hotellet marknadsför sig som ett upplevelsehotell. Här erbjuds minigolf, bowling, SPA, upplevelsebad. Till hotellet hör även Mix Megapol Arena där olika evenemang anordnas.

Nu finns planer på att bygga om Åres centrala delar, stationsområdet, parken och torget. En förtätning av området och större stadsmässighet är tanken, och det är 1950-1960-talsbebyggelsen som försvinner för den nya. Konsum planeras att rivas för att ge plats åt ett nytt och högt centrumhus vid torget med affärer och restauranger. Enbostadshus planeras att rivas för att ge plats åt rullband från nya stationsområdet och möjliggöra en förtätning av bebyggelsen vid parken.

Samhällsutvecklingen i Åre kan läsas som årsringar i bebyggelsen. I bebyggelsen är låg- och högkonjunktur tydlig, våra shopping- och fritidsintressen, hur vi transporterat oss, arkitekturstilar och stadsplaneringsideal. Åre är också ett samhälle som präglas av en rad olika byggnadsstilar, nationalromantik, alpstil och vardagligt förortsarkitektur. Det finns få platser där man på ett så koncentrerat område kan studera hotellbyggnader från turismens tidiga år.

Åre är idag en utpräglad turistort med få året-runt-boende. Under högsäsong präglas Åre av skidåkning, krogliv och turister, men under lågsäsong är det en ganska stillsam by. Under de senaste 120 åren har Åre gått från att ha varit en mindre bondby till en storskalig skidort. Det som var tänkt som fjällparadis för arbetare och medelvänsen har paradoxalt blivit en av de dyraste platserna i hela fjällvärlden.

/Veronica Olofsson